

Ο πραγματικός «νόμος» των Ολυμπιακών Αγώνων

A. Εισαγωγικά

Είναι αλήθεια ότι ο αθλητισμός τροφοδοτεί τη δημοκρατική φαντασίωση της ισότητας.

Είναι επίσης αλήθεια ότι γύρω από τον αθλητισμό διατυπώνονται ιδεολογήματα περί ανωτέρας φυλής, εθνικής υπεροχής, και άλλα συναφή που αρκετές φορές οδήγησαν σε περιπέτειες τους λαούς.

Όμως, το 1908, ο Πιερ ντε Κουμπερτέν δημιουργώντας τον όρο «Ολυμπισμός» έδειξε την πρόθεσή του να μεταβάλει τον αθλητισμό σε παγκόσμιο φαινόμενο, με γενναιόδωρη ηθική και με αγγελική αντίληψη των ανθρωπινων σχέσεων.

Επιτυγχάνεται όμως η κοινωνική συναδέλφωση μέσω αθλητισμού ή, ακόμα καλύτερα, έχουμε την εν λευκώ προσχώρηση στο κοινωνικό συμβόλαιο;

Ο αθλητισμός μπορεί πράγματι να διευκολύνει την κοινωνική και πολιτισμική ένταξη του ατόμου-πολίτη μέσα σ' ένα σύστημα αξιών. Αρκεί να υπάρξει ο κοινός παρονομαστής των «τρεχουσών αξιών» μιας σύγχρονης οργανωμένης κοινωνίας με «τα πανανθρώπινα σύμβολα και μηνύματα» που διαρκώς –υποτίθεται ότι– θυμίζει και αναπαράγει το αθλητικό ιδεώδες.

Είναι όμως κάτι τέτοιο εφικτό σήμερα; Μπορεί να συνυπάρξει το καθημερινό, το αγοραίο, η επιβίωση, με το αιώνιο, το αφιλοκερδές, την αναβίωση;

Δυστυχώς όχι.

Αυτή η ψευδαίσθηση της δι-ιστορικότητας του αθλητισμού τείνει να κατισχύσει καλλιεργώντας ψευδοράματα.

Καθώς η πορεία του αθλητισμού είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την πορεία της κοινωνικής οργάνωσης, το κυρίαρχο χαρακτηριστικό της σημερινής κοινωνικοοικονομικής δραστηριότητας, δηλαδή ο ανταγωνισμός, βρίσκει στον αθλητικό χώρο όλες τις δυνατότητες εφαρμογής και εξάπλωσής του¹.

Ανεξάρτητα από τις οποιοσδήποτε επιμέρους ή συγκυριακές αναλύσεις το κρίσιμο ερώτημα παραμένει ανοικτό: Μπορεί να αυτονομηθεί σήμερα το Ολυμπιακό Ιδεώδες και να κατισχύσει θεσμών και κανόνων ζωής (πιο κρίσιμων –τουλάχιστον βραχυπρόθεσμα– για τις εθνικές ή διεθνικές ισορροπίες);

Οι αλλοιώσεις του Ολυμπιακού Πνεύματος γεννιούνται και μεγαλώνουν μέσα στην

---

¹ Ο Γιάννης Πανούσης είναι καθηγητής Εργληματολογίας στο Τμήμα Επικοινωνίας & ΜΜΕ του Πανεπιστημίου Αθηνών.

κοινωνία. Σε μια κοινωνία διακρίσεων, συμφερόντων, σε μια κοινωνία ανομίας όπου οι κανόνες του παιχνιδιού αλλάζουν συνεχώς και όπου ο αθλητισμός μετατρέπεται σε «ψευτοπόλεμο».

Αν το fair play και το αθλητικό πνεύμα αποτελούσαν χαρακτηριστικό ενός κόσμου ύφεσης, κοινωνικής δικαιοσύνης, προοπτικής ή ελπίδας, οι αλλοιώσεις του Ολυμπιακού Πνεύματος αποτελούν αδιάψευστο μάρτυρα μετάλλαξης του (παγκόσμιου) τοπίου.

Άλλος όμως αθλητισμός σ' αυτήν τη (διεθνή) κοινωνία δεν είναι δυνατός².

B. Ολυμπιακοί αγώνες στον 21ο αιώνα: ασφάλεια *über alles*

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες (Ο.Α.) και η Παγκοσμιοποίηση συναντήθηκαν στο σημείο κρίσιμης επαφής της αθλητικής αγοράς (των εμπορών, των επενδυτών, των χορηγών, των καταναλωτών) και της πολιτικής επικυριαρχίας σε πλανητικό επίπεδο, δηλαδή στην *ασφάλεια*³.

Η ασφάλεια των Ο.Α. έγινε κεντρικό θέμα κυβερνητικής, διακυβερνητικής, ευρωπαϊκής και παγκόσμιας «συνεννόησης» στη βάση της υπόθεσης ότι η οργάνωσή τους έχει μπει στο στόχαστρο των τρομοκρατών⁴.

Η όλη ατμόσφαιρα την περίοδο των Ο.Α. έμοιαζε με *ακήρυκτη κατάσταση ανάγκης ή εμπόλεμης περιόδου*⁵ αφού όλα επενδύθηκαν στην ασφάλεια (χωρίς όμως ταυτόχρονη τήρηση των συνταγματικών διατάξεων).

Από την άρση του πανεπιστημιακού ασύλου μέχρι το στρατό να κυκλοφορεί στους δρόμους⁶ κι από την άνευ αδείας από αρμόδιο θεσμό (π.χ. Αρχής Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων) κυκλοφορία στους αθηναϊκούς ουραμούς του αερόπλοιου Ζέπελιν⁷ (για να εμποτεύει τους ήδη εμποτευμένους) μέχρι την παρακολούθηση και διαβίβαση οπτικοακουστικών δεδομένων σε δίκτυα κλειστών κυκλωμάτων⁸, η ασφάλεια (και οι υποτιθέμενοι κίνδυνοι) χρησιμοποιήθηκε ως το κατεξοχήν επιχείρημα ή και πρόσχημα για την ένταση των μέτρων ποινικής καταστολής⁹.

Το καθεστώς *ολικής επιτήρησης*¹⁰ που επικράτησε στην Ολυμπιάδα της Αθήνας ήταν περισσότερο «παράπλευρη απώλεια» (ή «επίπτωση») της μετάλλαξης του Μεγάλου Χορηγού σε Μεγάλο Αδελφό¹¹ παρά προϊόν συναίνεσης (έστω και κατασκευασμένης) του ελληνικού λαού.

Χωρίς να έχει αποσαφηνιστεί «ποιος ακριβώς είναι ο εχθρός των Ο.Α.»¹², στήθηκε και παρατάχθηκε απέναντι στις ελευθερίες των πολιτών η πολεμική μηχανή του ΝΑΤΟ (ως ομπρέλα)¹³ και ο μηχανισμός αστυνόμευσης (ακόμα και με εισαγόμενους ένοπλους φρουρούς¹⁴).

Η γιορτή της Ειρήνης μετετράπη σε *οιονεί πολεμική επιχείρηση* και σε μια επιχείρηση διαπλοκής εταιρειών που κερδοσκοπούν στο όνομα του «ολυμπιακού φωτός»¹⁵.

Μυστικές υπηρεσίες, πράκτορες και κατάσκοποι, αφού έκαναν μια εκτίμηση απειλών (threat assessment), η οποία στην πραγματικότητα ήταν «στάθμιση οφέλους», έδωσαν το πράσινο φως να διεξαχθούν οι Ο.Α.¹⁶

Οι πρώτοι –μετά την 11/9/01– Ο.Α. θυσίασαν, μέσα σε κλίμα κατασκευασμένης τρομοϋστερίας, το ολυμπιακό ιδεώδες στο βωμό των ειδικών μέτρων πρόληψης και καταστολής, δηλαδή σε μια στρατιωτικοβιομηχανική επένδυση του Μεγάλου Αδελφού¹⁷.

Οι πομφόλυγες περί Ολυμπιακής εκεχειρίας¹⁸ έπεσαν στο κενό όχι μόνο διότι δεν στάματησε ο πόλεμος στο Ιράκ, οι επιδρομές στην Παλαιστίνη και οι όποιοι άλλοι περιφερειακοί πόλεμοι αλλά και διότι μεταφέρθηκε –μέσω των ΜΜΕ– αυτή η γκρίζα ατμόσφαιρα στην ίδια τη χώρα που διοργάνωνε τους Ο.Α.

Η 28η Ολυμπιάδα αποδείχθηκε η μεγαλύτερη επιχείρηση επιτήρησης¹⁹ και η χειρότερη προκάλυψη για την επίδειξη ισχύος μιας πλανητικής αυτοκρατορίας.

Οι ελευθερίες και τα δικαιώματα υποχώρησαν μπροστά στα σύνδρομα (αν)ασφάλειας²⁰ και οι Ο.Α. χρησιμοποιήθηκαν ως Δούρειος Ίππος²¹ για την εφαρμογή νέων τεχνολογιών επιτήρησης²² και νέων μορφών καταστολής²³.

Η ασφάλεια των Ο.Α. ταυτίστηκε με την ασφάλεια της Δύσης και των ΗΠΑ²⁴ και η Ελλάδα «υποχρεώθηκε» να παίξει αυτό το παιχνίδι.

Γ. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες ως εθνικό προϊόν

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες ως (τηλεοπτικό) θέαμα προϋποθέτουν έναν «εικονικό» πόλεμο των σταδίων, βιονικούς ήρωες-μηχανές μιας κούρσας ή μιας ρίψης²⁵ που δεν ενδιαφέρονται τόσο να υπερβούν τους νόμους της φύσης (όπως επέτασσε το αρχαίο κλέος²⁶) αλλά ν' αποδείξουν είτε την πολιτική (αθλητική) αρετή των Κρατών τους²⁷ είτε την (υπερ)αξία των τυποποιημένων αθλητικών προϊόντων²⁸.

Η σύνδεση των Ο.Α. με τις επενδύσεις και τη διεθνή επιχειρηματικότητα αλλοιώνει το (όποιο) ολυμπιακό πνεύμα²⁹, η επιθετική αθλητική αγορά, έχοντας ως γνώμονα την ανταγωνιστικότητα, στην ουσία διαφθείρει την αγωνιστικότητα³⁰.

Παρά ταύτα ακόμα και η ατελής αναβίωση των Ο.Α. συνιστούσε ένα πολιτισμικό γεγονός³¹, επανέφερε στο προσκήνιο το *ευ αγωνίζεσθαι*³², έδινε μια ευκαιρία για μια νέα προσέγγιση των οικουμενικών αξιών³³. Μπορεί σήμερα πολλοί να μην πιστεύουν ότι οι Ο.Α. ενώνουν τους λαούς³⁴, ούτε ότι προάγουν τη διεθνή κατανόηση³⁵, μπορεί η ευγενής άμιλλα να (υπερ)καλύπτεται από τα συμφέροντα³⁶ και οι μύθοι ισότητας να (συγ)καλύπτουν πολιτικές σκοπιμότητες³⁷ και διεθνείς σχέσεις³⁸, όμως η χώρα μας έχοντας ως ισχυρά χαρτιά τη δημοκρατία και την ιστορία, την παιδεία και τον πολιτισμό³⁹, είχε τη δυνατότητα να προβάλλει ως μήνυμα των Ο.Α. την *αξία της ανοχύρωτης πόλης* που «δίχως τείχη και δόρατα» θα έφερνε σ' επαφή όλον τον πλανήτη⁴⁰.

Αντ' αυτού προτιμήθηκε η κλειστοφοβική ασφάλεια και ο χωρίς όπλα πόλεμος⁴¹, οι οποίοι συνοδεύονταν από μια ρητορική αδελφοσύνης⁴² και από μια αυθαίρετη διαχείριση του παρελθόντος⁴³. Με τον πλούτο και τη δόξα στην προμετωπίδα των εκδηλώσεων⁴⁴, με νέες ψευδαισθήσεις για εθνικό μεγαλείο (και νέες εθνικές μεγάλες ιδέες⁴⁵) δεν ήταν δυνατό ούτε να παγκοσμιοποιήσουμε το αρχαίο (αθάνατο;) πνεύμα⁴⁶ ούτε να ενεργοποιήσουμε τη συνολική ελληνική κοινωνία.

Δίχως να υπάρχει ένδειξη ότι η ελληνική κοινή γνώμη⁴⁷ φοβάται για τρομοκρατική επίθεση κατά τη διάρκεια των Ο.Α.⁴⁸, αλλά και δίχως να υπάρχει συναίνεση των Ελλήνων για τη λήψη μέτρων περιστολής των ελευθεριών⁴⁹, οι ελληνικές κυβερνήσεις δαιμονοποίησαν τους κινδύνους που προέρχονταν από κατασκευασμένους εχθρούς, ταύτισαν την ασφάλεια

των Ο.Α. με το πνεύμα των Ο.Α. και τελικά έθεσαν τη διεξαγωγή τους στην υπηρεσία του χολιγουντιανού θεάματος⁵⁰, της εσωτερικής κατανάλωσης μιας ολυμπιακής εθνικοφροσύνης⁵¹, της κερδοσκοπίας⁵² και της χρέωσης των επόμενων γενεών⁵³.

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες (εξακολουθούν να) αποτελούν το θέατρο του διεθνούς αθλητικού ανταγωνισμού⁵⁴ και ταυτόχρονα μια υπερδομή της νεωτερικής ιδεολογίας που ικανοποιεί τις ανάγκες της άρχουσας τάξης⁵⁵.

Καμία ιδεολογία αναβίωσης, ως επιστροφή στις (αθώες) ρίζες μας⁵⁶, καμία εθνική αυτοπεποίθηση⁵⁷ δεν μπορεί να σβήσει από τη μνήμη μας ούτε ότι χάσαμε το μέτρο⁵⁸, ούτε ότι περάσαμε αιφνιδίως σε ένα σύνδρομο καταδίωξης και σε μια μανία αυτολύπησης (βλ. ντόπινγκ⁵⁹), ούτε ότι (εξ)υπηρετήσαμε στιγνά συμφέροντα⁶⁰.

Ο πραγματικός «νόμος» των Ο.Α. δεν έχει καμία σχέση με το όποιο ιδεώδες ή όποιο βαθύτερο πνευματικό νόημα του Ολυμπισμού. Ανάμεσα στα κέρδη της ασφάλειας και στην ασφάλεια των κερδών μπορεί να (δια)μεσολαβούν πολλά μεγάλα λόγια, όμως η αλήθεια είναι μόνο μία: οι Ο.Α. δεν γίνονται για τις αθλητικές επιδόσεις (άλλωστε στην αρχαιότητα δεν υπήρχαν ρεκόρ⁶¹) αλλά για τις οικονομικές αποδόσεις, τις μιντιακές διαδόσεις ή και τις πολιτικές εκδόσεις των εχθρών του παγκοσμιοποιημένου κυρίαρχου συστήματος.

Αυτό ας μας γίνει μάθημα για τη μεταολυμπιακή μας εθνική πορεία⁶² και (γιατί όχι;) για την αυτογνωσία μας.

Δ. Επιμύθιο

Ενοπλος Ολυμπισμός⁶³, πανοπτικές δημοκρατίες των (αν)υπόπτων, ρωμαϊκές τελετές και αυλές κυριών, αγοραπωλησίες συνειδήσεων και ευτελισμοί αξιών και θεσμών, κινήματα αυτοχειρίας σε περιόδους (δήθεν) εκεχειρίας, τα πάντα συμβαίνουν, τα πάντα «χωνεύονται», τα πάντα συγχωρούνται.

Όμως οι πάντες δεν συναινούν, οι πάντες δεν είναι συνένοχοι, οι πάντες δεν είναι συνέταιροι, οι πάντες δεν συνθλίβουν τους χαμένους.

Αυτούς τους μη πάντες πρέπει κάποτε να τιμήσει η Πολιτεία μαζί με τους έντιμους ηττημένους των Μη Δίκαιων Αγώνων, αν πράγματι θέλει κάτι να μείνει στην Ιστορία από τους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας του 2004⁶⁴.

Σημειώσεις

1. Βλ. Γ. Πανούση, «Μορφές αλλοίωσης του Ολυμπιακού Πνεύματος», *Άθληση και Κοινωνία ΤΕΦΦΑ/ΔΠΘ*, τ. 3, 1991, σ. 5.
2. ό.π., σ. 6-7.
3. Βλ. Γ. Δελαστίκ, «Ολυμπιακοί και πολιτική - πάντα μαζί!», *Καθημερινή Κυριακή* 8/8/04.
4. Βλ. Ν. Δεμερτζή, Στ. Παπαθανασόπουλου, Αντ. Αρμενάκη, «Η εικόνα της Ελλάδας κατά την προετοιμασία των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004», στο *Ζητήματα Επικοινωνίας*, 2004, τεύχ. 1, σ. 69.

5. Βλ. «Ολυμπιακοί Αγώνες: κατάσταση έκτακτης ανάγκης. Γιατί;», *Ποντίκι* 5/8/04.
6. ό.π. Βλ. και Γ. Φαράντου, «Εις Ολυμπιαν ελθών», *Παρόν* 8/8/04, Στ. Καρυδάκη, «Στολές παντού», *Νέα* 10/8/04, Γ. Μαρνέλλου, «500 μυστικοί με... αθλητική περιβολή», *Ελευθεροτυπία* 11/8/04.
7. Βλ. «Και με δικαστική άδεια ο ιπτάμενος χαφίης», *Ριζοσπάστης* 18/8/04. Βλ. και Ι. Συναδινού, «Ολυμπιακοί Αγώνες 2004: Μια γιορτή και τρεις κηδέιες», *Παρόν* 26/9/04.
8. Βλ. Ελ. Ζαφειρίου, «Με αφορμή την ολυμπιακή "ασφάλεια"», *Ριζοσπάστης* 1/8/04.
9. Βλ. Γ. Δελαστίκ, «Η Ολυμπιάδα του Μεγάλου Αδελφού – Έφυγαν οι Αγώνες έμεινε ο τρομονόμος», *Μετρο* Ιούν.-Ιουλ. 2004, σ. 51 επ.
10. Βλ. J.M. Brohm, M. Perelman, P. Vassort, «Τα μεταλλαγμένα αθλητικά ιδεώδη», *Monde Diplomatique* –Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία 1/8/04.
11. Βλ. Βασ. Πεσμαζόγλου, «Ο Μεγάλος Χορηγός ως Μεγάλος Αδελφός», *Νέα* 18/8/04.
12. Βλ. Δ. Αναλι, «Ποιος απειλεί τους Ολυμπιακούς Αγώνες;», *Νέα* 26/8/04.
13. Βλ. Δ. Κώνστα, «Αντιτρομοκρατική Ολυμπιακή Αμιλλα», *Ελευθεροτυπία* 6/8/04.
14. Βλ. ρεπορτάζ Ειρ. Καρανασοπούλου «Οπλοφορούσαν οι Αμερικανοί», *Ελευθεροτυπία* 10/8/04 – Πάλι καλά που δεν ανέλαβαν την προστασία μας και οι Μαφίες, πρβλ. Τάκη Τερζή, «Οι ληστές σε ρόλο... Ράμπο το 1896», *Έθνος* 30/7/04 (αφορά συμφωνία τιμής του Μπαϊρακτάρη με τους λωποδιτές της Αθήνας για την ομαλή διεξαγωγή των Ο.Α. του 1896).
15. Βλ. Ευτ. Μπιτσάκη, «Η τιμή και το χρήμα», *Νέα* 1/10/04.
16. Βλ. ρεπορτάζ Αλ. Παπαχέλα, «Η μεγαλύτερη αντιτρομοκρατική ομπρέλα», *Βήμα Κυριακής* 15/8/04.
17. Βλ. Σπ. Ζαχαρόπουλου, «Προ της ενάρεως...», *Ελευθεροτυπία* 10/8/04, και «Το Ολυμπιακό ιδεώδες σε κλοιβί ασφαλείας», *Κόσμος του Επενδότη* 31/7 – 1/8/04.
18. Βλ. Γ. Βασιλακόπουλου, «Εκχειρία – Μέτρα ασφαλείας», *Ελευθεροτυπία* 16/7/04, και «Ολυμπιακή Εκχειρία», *Παρόν* 8/8/04.
19. Βλ. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τεύχ. 137, Ιουλ.-Αύγ. 2004, σ. 33 (με στοιχεία από το Reuters):
«Δίκτυο ολυμπιακής ασφαλείας (το ακριβότερο που έχει χρησιμοποιηθεί σε Ολυμπιακούς μέχρι σήμερα, επίσημο κόστος 1 δισ. ευρώ [και βλέπουμε]).
Πολεμική Αεροπορία: Σε κατάσταση επιφυλακής 250 αεροσκάφη.
Λιμενικό Σώμα: με εκατοντάδες σκάφη περιπολεί τις ακτές.
Πολεμικά πλοία του NATO: 8 πλοία και 1 υποβρυχίο περιπολούν στο Αιγαίο.
Ελικόπτερα της Αστυνομίας: 3 εξοπλισμένα με κάμερες πετούν πάνω από την Αθήνα.
Κάμερες: Περίπου 2.000 γύρω από την πόλη.
Ζέπελιν με κάμερα και άλλο εξοπλισμό πετά διαρκώς για πάνω από 16 ώρες.
Οχήματα παρακολούθησης: 11 οχήματα δέχονται και καταγράφουν εικόνες από τις κάμερες ασφαλείας.
Δύο φορητά εξοπλισμένα με συστήματα ασφαλείας ελέγχουν για όπλα και εκρηκτικά.
Δορυφόροι αναμεταδίδουν σήμερα.
AWACS NATOϊκά ραντάρ επιτηρούν τον ελληνικό εναέριο χώρο από ύψος μεγαλύτερο των 9.000 μέτρων.
Πύραυλοι Πάτριος σε 3 σημεία της Αθήνας αποτελούν την αμυντική ομπρέλα.
Προσωπικό 70.000 άτομα, Αστυνομία, Στρατός και Ειδικές Δυνάμεις».
20. Βλ. Οδ. Βουδούρη, «Βοήθεια... οι "Ολυμπιακοί"!», *Ελευθεροτυπία* 12/8/04, Θ. Παναγόπουλου, «Θυσιές στο... ολυμπιακό ιδεώδες», *Nexus*, Ιούν.-Ιουλ. 2004, σ. 59.
21. Βλ. Π. Τότσινα, «Αθήνα 2004 μ.Χ.», *Άρδην*, τεύχ. 48, Αύγ. 2004, σ. 28.
22. Βλ. Γ. Συρίγου, «Η τεχνολογία του Μεγάλου Αδελφού», *Nexus*, Ιούν.-Ιουλ. 2004, σ. 56 επ.
23. Βλ. Θ. Ράπτη, «Ο ηλεκτρονικός πόλεμος αρχίζει», *Nexus*, Ιούν.-Ιουλ. 2004, σ. 54 επ.
24. Βλ. Michael Atkinson – Kevin Young, «Παιχνίδια Τρόμου – Η αντιμετώπιση θεμάτων ασφαλείας από τα ΜΜΕ στους χειμερινούς αγώνες του 2002», *Σύγχρονα Θέματα*, τεύχ. 85, Ιουλ. 2004, σ. 25.
25. Πρβλ. Karen Armstrong, «Ήρωες και διασημότητες», *The Guardian-Καθημερινή Κυριακής* 8/8/04.
26. Βλ. Ν. Ευδάκη, «Το πνεύμα των Αγώνων», *Καθημερινή Κυριακής* 8/8/04.
27. Βλ. Π. Κοροβέση, «Η Φλόγα και οι Ζάνες», *Ελευθεροτυπία* 9/8/04.
28. Βλ. Ρ. Bourdieu, *Για την Τηλέραση, Λόγοι Δράσης*, Πατάκης, 1998, σ. 131 επ.
29. Βλ. contra Κ. Αρβανιτόπουλου, «Η μετα-ολυμπιακή πρόκληση της Ελλάδας», *Παρόν* 26/9/04.
30. Βλ. Γ. Ποττάκη, «Ολυμπιακών Αγώνων επιλεγόμενα...», *Παρόν* 26/9/04.
31. Βλ. Γ. Ποττάκη, «Για το πνεύμα των Ολυμπιακών Αγώνων», *Παρόν* 15/8/04.
32. Βλ. Δ. Κακαβελάκη, «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες ανήκουν στην Ελλάδα», *Παρόν* 15/8/04.

33. Βλ. Π. Μπουκάλα, «Η εμποδισμένη γιορτή των Ολυμπιακών», *Καθημερινή Κυριακής* 22/8/04.
34. Βλ. Κ. Ιουστινιάνη, «Αθλητισμός και πολιτική: σχέσεις στοργής», *Κράμα*, Αύγ. 2004, σ. 25-26.
35. Βλ. Dominic Malcolm, «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες στην αρχαιότητα και τη νεωτερικότητα: ο ρόλος της βίας για την κατανόηση της ανάπτυξης του Αθλητισμού», στο *Αθλητισμός – κοινωνική χρήση και διαχείριση* (επιμ: Α. Αστρινάκης, Μ. Μακρυγιάννη), *Σύγχρονα Θέματα*, τ. 85, Ιουλ. 2004, σ. 13.
36. Βλ. Ν. Βαγενά, «Το χρυσό μετάλλιο Ολυμπιακής Κενολογίας», *Βήμα Κυριακής* 19/9/04.
37. Βλ. Κ. Μπέη, «Ολυμπιάδων ακτινοβολία και ευτέλεια», *Ελευθεροτυπία* 18/8/04.
38. Βλ. Αφιέρωμα «Ολυμπιακοί Αγώνες και Πολιτική» *7Μέρες – Καθημερινή Κυριακής* 16/5/04, βλ. και Χρ. Κουλούρη, «Από τον ψυχρό πόλεμο στην Τρομοκρατία», *Βήμα Κυριακής*, Αφιέρωμα «Ολυμπιακοί Αγώνες και Πολιτική», 1/8/04.
39. Πρβλ. απόψεις του Σεμπάστιαν Κόου (σε συνέντευξη στον Αλεξ. Αραμπατζή), «Δύναμη της Αθήνας οι άνθρωποι της», *Κράμα*, Αύγ. 2004, σ. 21.
40. Βλ. Γ. Πανούση, «Παναθηναϊκή Εκεχειρία», *Νέα* 16/3/04.
41. Βλ. Jame Riordan, «Λος Άντζελες δεν καλεί Μόσχα», *Βήμα Κυριακής*, Αφιέρωμα..., ό.π., 1/8/04.
42. Βλ. Γ. Γιαννισιώτη, «Ο αθλητισμός των "Άλλων"», *Βήμα Κυριακής*, Αφιέρωμα..., ό.π., 1/8/04.
43. Βλ. Ρόης Παναγιωτοπούλου, «Η επικοινωνιακή στρατηγική των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας 2004», στο *Ζητήματα Επικοινωνίας*, ό.π., σ. 39 επ.
44. Βλ. Θ. Ζαχαρόπουλου, «Οι αντιλήψεις των Αμερικανών για τους Ολυμπιακούς Αγώνες και το ολυμπιακό πνεύμα», στο *Ζητήματα Επικοινωνίας*, ό.π., σ. 93.
45. Βλ. Αντ. Καρκαγιάννη, «Η νέα εθνοκατηλιεία των Ολυμπιακών Αγώνων», *Καθημερινή Κυριακής* 17/8/04.
46. Πρβλ. Αλεξ. Κιτροσόφ, «Παγκοσμιοποίηση του αρχαίου πνεύματος», *Βήμα Κυριακής*, Αφιέρωμα..., ό.π., 1/8/04, και *7Μέρες – Καθημερινή Κυριακής* 27/6/04 Αφιέρωμα «ΑΓΩΝ το πνεύμα της άμιλλας στους αρχαίους Έλληνες».
47. Βλ. έρευνα MRB, VPRC κ.ά. σε Μαν. Δράκου, «Χρυσό γκολ της Εθνικής στους Αγώνες», *Ελευθεροτυπία* 20/7/04: «Η ελληνική κοινή γνώμη δείχνει να ανησυχεί λιγότερο για την πιθανότητα τρομοκρατικού χτυπήματος κατά τη διάρκεια των Ολυμπιακών Αγώνων. Το 70,9% των Ελλήνων θεωρεί το ενδεχόμενο επιθέσεων λίγο (25,9%) ή καθόλου πιθανό (44,9%). Αντίθετα, το 28,2% εμφανίζεται να ανησυχεί μπροστά στον κίνδυνο τρομοκρατικής ενέργειας».
48. Βλ. και Λ. Καούλλα, «Σενάρια Τρομοκρατίας», *Nexus*, Ιούν.-Ιουλ. 2004, σ. 61 επ.
49. Βλ. Γρ. Καλφάλη, «Ολυμπιακή Ηθική», *Νέα* 23/8/04.
50. Βλ. Γ. Στεφανίδη, «Ρέκβιεμ για τους Ολυμπιακούς Αγώνες», *Ριζοσπάστης Κυριακής* 15/8/04, βλ. και Φ. Λαμπρινού, «Η σκηνοθεσία του ναζισμού», *Βήμα Κυριακής*, Αφιέρωμα..., ό.π., 1/8/04.
51. Πρβλ. Pascal Boniface, «Θέαμα και πολιτική σε πέντε ολυμπιακούς κύκλους», *Monde Diplomatique – Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία* 8/8/04.
52. Βλ. Τ. Φωτόπουλου, «Ολυμπιακό πνεύμα και... εκεχειρία», *Ελευθεροτυπία* 21/8/04.
53. Βλ. Γ. Καντζιλιέρη, «Συμφέροντα συμφρασμένα με την εξυπηρέτηση του πολυεθνικού κεφαλαίου», *Ριζοσπάστης*, 18/8/04, βλ. και Χρ. Γαλανοπούλου, «Ματωμένο Μεροκάματο», *Νέμεις*, Οκτ. 2004, σ. 50 επ.
54. Βλ. πρόλογο Ρ. Παναγιωτοπούλου – Στ. Παπαθανασόπουλου, «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες: το μέγα αθλητικό και επικοινωνιακό γεγονός», στο *Ζητήματα Επικοινωνίας*, ό.π., σ. 65.
55. Βλ. Michael Real, «Η πολιτική οικονομία των Ολυμπιακών Αγώνων: Η ιστορία και η κριτική θεωρία των σύγχρονων αγώνων», στο *Ζητήματα Επικοινωνίας*, ό.π., σ. 10, 11, 21. Βλ. και Κ. Καρακώτια, «Ολυμπιακές προσδοκίες και ιδεολογίες», *Κράμα*, Αύγ. 2004, σ. 52.
56. Βλ. Π. Μπουκάλα, «Το έθιμο της αναβίωσης και οι Ολυμπιακοί», *Καθημερινή Κυριακής* 30/11/03, και Ν. Παρασκευόπουλου, «Ολυμπιακοί Αγώνες: Αρχαίο πνεύμα ετοιμοθάνατο», *Ελευθεροτυπία* 11/8/04.
57. Βλ. Γ. Καραμπελιά – Τ. Χατζηναστασίου, «Χρέη και... εθνική αυτοπεποίθηση», *Παρόν* 26/9/04.
58. Πρβλ. Κ. Γοργάκη, «Η αθλητική ιδέα κατά τους αρχαίους στοχαστές», *7Μέρες – Καθημερινή Κυριακής* 23/5/04, «Αφιέρωμα: Ολυμπιακοί Αγώνες και Λογοτεχνία».
59. Βλ. Π. Μπουκάλα, «Οι οικοδεσπότες στο βλέμμα των ξένων», *Καθημερινή Κυριακής* 5/9/04.
60. Βλ. Χρ. Κάτοικα, «Σπόνσορες, έμποροι, στρατός, κάμερες», *Νέα* 6/8/04.
61. Βλ. Ζαν Πιερ Βερνάν, «Δεν υπήρχαν ρεκόρ στον αρχαίο κόσμο», *Νέα* 24/8/04.
62. Πρβλ. Φρ. Κορτζίδου, «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες τελείωσαν, η ταξική πάλη συνεχίζεται», *Παρόν* 26/9/04.
63. Βλ. Γ. Πανούση, «Ενοπλος Ολυμπισμός», *Ουτοπία*, τ. 59, Απρ. 2004, σ. 7-9.
64. Βλ. Γ. Πανούση, «Παραμυθένιοι Αγώνες», *Νέα* 24/8/04.